

MODERN EPİSTEMOLOJİNİN TEMEL REFLEKSİYONU OLARAK YÖNTEMSEL DÜŞÜNMENİN ZEMİNİ

Yakup KAHRAMAN*

ÖZET

Avrupa'da Rönesans ile başlayan toplumsal ve siyasal dönüşüm ile birlikte düşünsel yapı da değişmiştir. Bu dönemde pratik zeminle eş güdümlü olarak Aristoteles geleneğine bağlı olan epistemolojinin terk edilmeye başlandığı görülmektedir. Varolan pratik zemine ayak uyduramayan Aristotelesçi metafizik yaklaşım yerine, pratik yaşamı yönlendirmeye başlayan doğa bilimsel içerikle donatılmış bir epistemolojiye doğru gidilmiştir. Bu epistemolojinin en önemli özelliği ise doğru bir yöntem meydana getirerek olgusallığı anlamının yolunu bulmaktır. Bu şekilde oluşturulan modern epistemolojide yöntem bilinci öne çıkmıştır. Francis Bacon tam da böyle bir epistemolojik yaklaşım ile varlığı yönlendirme ve ondan faydalanmanın yollarını bulmaya çalışmaktadır. Onun oluşturduğu bu epistemolojik zemin daha sonraki dönemlerde etkisini arttırarak devam ettirecektir. Bu makalede modern epistemolojinin hakikati anlama ve yönlendirmede yöntem bilincini temel refleksiyon olarak nasıl benimsediği Francis Bacon örneği üzerinden gösterilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Modern Epistemoloji, Yöntem, Olgusallık, Francis Bacon

(Ground of Methodical Thinking as Fundamental Reflection of Modern Epistemology)

ABSTRACT

The intellectual structure covaried with social and political transformation which began with Renaissance in Europa. It is seen that epistemology dependent on Aristotelian tradition was abandoned coordinately practical grounds in that period. Instead of Aristotelian metaphysic which does not keep pace with practical ground was made for epistemology which is fitted scientific content. The most important feature of this epistemology is to find a way of understanding factivity by forming a suitable method. The sense of method came to the fore front in modern epistemology which was formed in this way. Francis Bacon tried to find ways of direction to being and benefit from it with such an epistemic approach. His epistemic ground continued to life effectiveness in the later periods. In this paper, it is tried to show that how modern epistemology embraces the sense of method on understanding and directing of truth as fundamental reflection byway of instance of Francis Bacon.

Keywords: Modern Epistemology, Method, Factuality, Francis Bacon

*Gümüşhane Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü öğretim üyesi.
FLSF (Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi), 2017 Güz, sayı: 24, s. 223-241
ISSN 1306-9535, www.flsfdergisi.com

Makalenin geliş tarihi: 15.05.2017
Makalenin kabul tarihi: 09.10.2017

“Modern Epistemolojinin Temel Refleksiyonu Olarak
Yöntemsel Düşünmenin Zemini”
Yakup KAHRAMAN

Gordon Scott sosyal bilimlerin tarihini, batı entelektüel tarihinin genel çerçevesi içinde bir yere oturabilmek için Rönesans döneminde doğal bilimlerin gelişimiyle başlamak gerektiğini belirtir. Ona göre bunun sebebi bu bilimlerin yalnızca insanın doğaya karşı görüşlerini değil, insanın kendine ve topluma bakışını da derin bir şekilde değiştirmiş olmasıdır.¹ Doğa bilimlerinin belirli bir elitin elinde sadece bilme merakını tatmin faaliyeti olarak değerlendirilmeyip, yaşam ile iç içe girmesi ve yaşam pratiklerini derin bir biçimde yönlendirmeye başlamasıyla bu bilimlerin sanat, felsefe, mimari, din, siyaset vb. entelektüel bütün alanı kendi etkisi altında bırakmıştır. Bütün bu alanlarda ve özellikle de felsefi düşüncede meydana getirdiği en önemli etkilerden birisi ise şüphesiz olgusal ve matematiksel örüntü zemininde ilerleyen yöntem bilincinin gelişimidir.

Modern düşüncenin şekillenmeye başladığı Rönesans, sanatta gerçeklik akımının zaferine tanık oldu. Klasik sanat ve Bizans sanatı, geleneksel sembolizm yoluyla etki sağlama ve ideal biçimler üzerinde yoğunlaşmıştı. Ortaçağda ise İslam kültüründen esinlenen biçimler, yapraklar ve hayvanlar resim fonlarında yer almaya başlamıştı. Rönesans buna insan gerçekliğini ekledi. Tüm bu figürler doğanın ayrıntılı biçimde gözlenmesini gerektiriyordu. Bundan dolayı artık kitaplardan ve mantıktan çıkarsanamayan bir jeoloji ve doğa tarihinin temelleri atılmış oldu.² Artık olgusal olarak sabitlenemeyen yaklaşımlar bilimsel değer olarak görülmemeye başlamıştır. Bunun yerine hesaplanabilirlik, ölçülebilirlik ve hatta nesnelleştirilebilirlik öne çıkmaya başlamıştır. Kendisini Kilisenin siyaset ve etik bağlantılı bilim eğilimine karşı konumlandıran doğa bilimcilerin oluşturduğu deneysel doğa bilimi çalışmaları, hem pratik yaşamın hem de düşünsel alanın yeniden şekillenmesine neden olmuştur. Bundan dolayı yeni paradigmanın oluşumunun matematik ve deneysel bilim tabanlı geliştiğini söylemek mümkündür.

Modernitenin başlangıcıyla birlikte matematik bilimi fiziksel dünyanın işleyişini sadece tasvir etmeyip, onu açıklamaya da çalışmıştır. Matematğin bu yeni kullanım tarzı ticaretin gelişmesi, sömürgeleştirmenin başlaması, coğrafi keşifler, gemicilik, yer ölçümü ve haritacılıktaki pratik matematiksel tekniklerin önemini de arttırmıştır. Statik, hidrostatik, ve kinematik gibi alt dallara ayrılacak matematiksel mekanik bilimi bu dönem boyunca dikkate değer değişimlere uğramıştır. Kuşatmalara ustaca

¹ Gordon, Scott, *The History and Philosophy of Social Science*, London, Routledge, 1991, s.151.

² D. Bernal, *Tarihte Bilim*, çev. Tonguç Ok, Evrensel Basım Yayın, İstanbul, 2009, s.341-342.

karşılık verilmesi, toplara dirençli kaleler ve toprağın ıslahı, kanal inşaatı veya sadece devletin mali amaçları doğrultusunda yapılan yer ölçümü gibi muhtelif mühendislik projeleri modern dönem Avrupa'sının başlangıcında hem matematikçilerin statülerinin yükselmesine hem de soylu sınıfın matematiğe gösterdikleri ilginin artmasına neden olmuştur.³

Matematiğin kesinlik sağlayan prensiplerinin ortaya konulması, astronomi, optik, mekanik, resim, müzik, mimarlık, muhasebe gibi dönemin popüler alanlarında çözümler getirmesi insanın bu bilime dolayısıyla kendi zihnine olan güvenini arttırmıştır. Buradan şöyle bir çıkarımda bulunmamız pek de olağan dışı görünmemektedir; mükemmel olan insan zihninin ürettiği matematiksel postülalar ile var olan fiziksel yapı arasında bir bitişiklik bulunmaktadır. O halde insan zihni var olanın yapısını rahatlıkla çözebilecek, onu yeniden inşa edebilecek ve yönetebilecek yetkinliğe sahiptir. Bu yetkinliği elde edebilmek için ise hem araçsal hem de yöntemsel birikimin olması gerekli görülmekteydi.

Matematik bilimindeki prestij artışı, bu dönemi öncesinden ayırmış ve fizik tasavvurunda çarpıcı değişmelerin gerçekleşmesiyle sonuçlanmıştır. Bu değişimlerin temeli doğanın matematik yoluyla anlaşılma başlanmasıdır. Matematikçiler bu değişimi gerçekleştirmek için deneyi kullanmışlardır. Takip ettikleri yöntem belirli bir gaye için özellikle tasarlanan deneylerle ispatlanmış bilgiler elde etmektir. Böylece matematik uygulayıcılarının çabalarıyla fiziksel dünyanın dakik bir biçimde gözlenmesi ve ölçülmesini sağlayacak deneysel yöntem tesis edilmeye başlanmıştır.

Ortaçağ sonuna kadar Tanrı'nın iradesi tarafından teminat altına alınan tabii dünyadaki düzen, modern düşünce ile birlikte yüce bir amaç olmaksızın, tabiatın ürettiği tabii olarak mevcut olan mekanik düzenliliklerin bir sonucu olarak görülmeye başlanmıştır. Modern döneme kadar olan süreçte dünya tasavvurunda, insan zihni, nihai olarak tabiat üstü bir nitelik arz eden kâinatın düzenini ilahi kaynağın yardımı olmadan kavrayamazken, modern dünya tasavvurunda, insan zihni kendi akli melekeleriyle evrenin düzenini kavramaya muktedir olduğuna inanmaktadır. Modern düşünce bağlamında artık bu düzen doğal, kendiliğindedir.⁴ Burada "doğal" denilen şey, en azından fizikçinin o ad altında incelediği şey, onun kendi üretip kendi benliği ile sahici gerçeğin arasına yerleştirdiği bir düzendir. Bununla

³ John, Henry, *Bilim Devrimi ve Modern Bilimin Kökenleri*, çev. Selim Değirmenci, Küre Yayınları, İstanbul, 2008, s. 22.

⁴ Richard, Tarnas, *Batı Düşüncesi Tarihi: Moderniteden Günümüze Kadar*, çev. Yusuf Kaplan, Külliyat Yayınları, İstanbul, 2012, s.94.

“Modern Epistemolojinin Temel Refleksiyonu Olarak
Yöntemsel Düşünmenin Zemini”
Yakup KAHRAMAN

bağlantılı olarak fiziksel dünya önümüze bir gerçek değil, insan onu çekip çevirsin, ondan yararlansın diye oluşturulmuş muazzam bir makine gibi çıkıyor.⁵ Bu makine'nin işleyişini ise matematiksel formüller yoluyla insan kendisi ortaya koyabilecektir.

Moderniteye geçiş döneminde matematiğe göre doğayı yorumlamanın dolayısıyla yöntem bilincinin teorik zemininin oluşmaya başladığını görmekteyiz. İnsan dış dünyaya bu sayede hâkim olduğunu, sanat ve teknik ile bütün dünyayı şekillendirebileceğini, tüm canlıları yönetebileceğini düşünmeye başlamıştır. Bunu başarabilmesinin en önemli yolu zekâsını kullanma becerisinin geliştiğini somut verilerle gördüğünü düşünmesidir. Bu dönemdeki düşünürler insan zihnindeki matematiksel fakülte sayesinde bütün varlığa hâkim olma imkânının doğduğuna inanmışlardır. Buna göre eğer bu yetenek olmasaydı duyular ve deneyimin insafına kalmış olsaydık bütün sanatlar şaşardı.⁶ Görebildiğimiz kadarıyla modern bilimin temeli matematik formüller ve bu formüller yoluyla meydana getirilen deneylerdir.

Matematik bilimleri her zaman uygulamaya dönük ve faydalı bilgiyle ilişkilidiler ve matematiği uygulayan düşünürler kendilerine ait matematiksel teknikleri gerçek dünyaya nasıl uygulayacaklarını sınıyorlardı. Bu yaklaşım tarzı 17. yüzyıl biliminin deneysel yönteminin asli kaynaklarından biriydi.⁷

Matematik bilimleri, doğa felsefesi, fizyoloji, anatomi ve kimyada gerçekleşen gelişmeler ve bunlara eşlik eden alet kullanımı modern dönemde deneyimciliğin yükselişinde rol oynamıştır. Deneysel yöntemin gücünün fark edilmesi, daha ileri deneyimci araştırmaların yapılmasına öncülük etmiştir. Bunun sonucunda bilim derneklerinin veya akademilerinin meydana gelmesini sağlayan bilim adamları arasında yeni etkileşimler ortaya çıkmıştır. Bu gelişmeler soyluların saraylarındaki ve üniversitelerdeki değişimler sayesinde teşvik edilmiştir. Bunun sonucu olarak tecrübe sayesinde üretilen bilginin otoritesine duyulan inançta köklü bir değişim meydana gelmiş ve deneysel yöntem bilim devriminin en asli unsurlarından biri haline gelmiştir.⁸ Matematik zemine dayalı bu deneysel yöntem daha sonra bütün

⁵ Jose Ortega Y,Gasset, *Sistem Olarak Tarih*, çev. Neyire Gül Işık, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2011, s. 48.

⁶ A.C., Crombie, *Science Art and Nature in Medieval and Modern Thought*, Hambledon Press, London,1996, s.14.

⁷ John, Henry, a.g.e., s. 32.

⁸ John, Henry, a.g.e., s. 46.

bilimlerin ve özellikle de felsefi düşüncenin temel zemini olarak kendisini gösterecektir.

Doğa üzerine düşünerek, varsayımlarda bulunarak yeni bilgiler ortaya çıkarılacağı düşüncesi, Kepler ve Galileo ile birlikte yerini gözlem ve deneyle bu bilginin gelişeceği inancına bırakmıştır. Artık doğanın bir mekanizması olduğu, bu mekanizma bilindiği ölçüde de Tanrı'nın izinden gidildiği düşünülüyordu. O halde doğa bir makine idi ve bilim bu makinayı kullanma ve yeni makinalar üretebilme imkânı sunan bir etkinlikti. Burada dikkatimizi çeken en önemli nokta Kopernik'in de dâhil olduğu ve matematiksel bir yöntemle fiziği algılama yaklaşımının saf bir deney tecrübesini ortaya çıkarmamasıdır. Burada ortaya çıkan şey "deneyim" dir. Deneyim doğayı yöntemli bir biçimde sorgulamak demektir. Bu yöntemli sorgulama biçiminin ise matematik diliyle yapıldığı görülmektedir.

Bu düşünürlerin yapmak istediği şey doğa fenomenleri için geçerli genel temelleri elde edebilmek için bir doğa kuramı meydana getirebilmektir. Bu düşünürler ile birlikte kosmos'un yapısı artık sadece gözlenmekle kalmamakta, bu yapının iç düzeni bilinmek istenmektedir. Bu bakış tarzı, işlerliğini, artık matematiksel düşünmeyi bu yapıya yöneltmekle ve matematiğin analiz formuna başvurmakla elde edecektir. Artık doğa bilgisine giden yol belirsiz uzaklıklara gitse de yönü bellidir. Çünkü onun çıkış noktası, tıpkı amacı gibi hiç de sadece nesnelerin özelliklerinin saptanmasıyla değil, özgül bir tarzda aklın güçleriyle belirlenir.⁹ Bu belirlenimler fiziği derinden etkilemiş ve yeni fizik ortaya çıkmıştır. Demek ki yeni fiziğin doğuşu, matematiğin katı, kesin kavramlarının, bizim gündelik, hareketli, belirsiz, matematikleştirilmesi neredeyse imkânsız olan "yaklaşıklıklar" dünyamıza uygulanması demek olan paradoksal bir girişimin ürünüdür.¹⁰

Newton'da sistematik hale gelecek olan yeni fiziğin ilk izlerinde akıl zemininden hareketle yorumlanan doğa olaylarında yine düşünce deneylerinin belirgin şekilde etkili olduğu görülmektedir. Yani Kopernik, Kepler ve özellikle de Galileo'da olgusalılık önemli bir ilke olarak kendisini gösterse de, bu olgusalılığı matematiksel ilkeler temelinde anlama girişimi şüphesiz yukarıda belirttiğimiz gibi saf deneysel bir girişimin ötesinde yorumlamayı beraberinde getirmektedir. Bu düşünürler için "bilimsellik" bu şekilde anlaşılmalıdır.

⁹ Ernst, Cassirer, *Aydınlanma Çağının Düşünme Biçimi*, editör. Doğan Özlem, Bilim, Tarih ve Yorum, İnkılâp Yayınevi, İstanbul, 1998, s. 223.

¹⁰ Tülin, Bumin, *Tartışılan Modernlik: Descartes ve Spinoza*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2012, s.27.

“Modern Epistemolojinin Temel Refleksiyonu Olarak
Yöntemsel Düşünmenin Zemini”
Yakup KAHRAMAN

Modern dönemden önceki dönemlerde “şeylerin nedenine” ilişkin metafizik sorular modern dönem ile birlikte yerini “şeylerin nasılına” ilişkin olan, bu amaca götüren mantıksal ya da matematiksel herhangi bir yoldan, yalnızca olgular arasında bağlantılar kurularak yanıtlanan bilimsel sorularla yer değiştirmiştir.¹¹ Fiziksel evren hakkındaki genel bakış açısı değişime uğramıştır. Matematik, gittikçe daha fazla fizik bilimlerinin temel aracı olmuş, sonuçlar sayılarla ifade edilerek nitel değerlendirmeler reddedilmiştir.¹² Bu yaklaşım felsefi düşüncenin de içeriksel açıdan kendisini sorgulamasına yol açacak ve hatta bütün bir felsefi yapılanmanın sadece epistemolojik bağlama indirgenmesine yol açacaktır.

Kopernik, Galileo ve Kepler’in çalışmaları evrenin düzeni hakkında yeni açıklamalar getirdi. Şüphesiz onlar bu açıklamaları yaparken kendilerinden öncekilere göre olguların “nasıl”ını anlama açısından bir adım daha önde idiler; bunun sebebi ise teleskop gibi araçların kısmen onlara yardımcı olmasıdır. Böylece yapılan açıklamalar daha kapsamlı ve tutarlı hale gelmiştir. Bu durum Avrupa’nın ortak aklının yeni düşünce biçimlerine yönelmesine neden olmuştur. Örneğin, artık bir varsayım yeni ve teyit edici gözlem ya da deneylerle desteklendiği takdirde birtakım genellemelerin daha doğru olacağına inanılıyordu.¹³ Koyre, bu tarz düşünsel gelişimleri devrim olarak nitelendirmektedir. Bu devrimin iki özelliği vardır. İlki evrenin yıkılması ve dolayısıyla evren kavramı üzerinde temellenen tüm irdelemelerin gerçekte her zaman değilse bile en azından ilkede bilimden yok olması, ikincisi ise uzayın geometrikleştirilmesi, yani Galileo öncesi fizik ve astronominin somut ve ayrılmış yer süreklisinin yerine Öklid geometrisinin homojen ve soyut, boyutlu uzayının konulmasıdır. Koyre’ye göre bu nitelendirme doğanın matematikselleştirilmesine ve dolayısıyla bilimin matematikselleştirilmesine eş değerdir.¹⁴

Toulmin’e göre de bu yüzyılda olan şey sadece bilimsel bir devrim değildir. Ona göre bu dönem hem bilimsel hem de felsefede yöntemsel

¹¹ Alexandre, Koyre, *Yeniçağ Biliminin Doğuşu*, çev. Kurtuluş Dinçer, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1994, s.63.

¹² A. Ronan, Colin, *Bilim Tarihi*, çev. Ekmeleddin İhsanoğlu- Feza Günergun, Tübitak Yayınları, Ankara, 2005, s. 373.

¹³ J. M., Roberts, *Avrupa Tarihi*, çev. Fethi Aytuna, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 2010, s.324-325.

¹⁴ Alexandre, Koyre, *Bilim ve Devrim Newton*, çev. Nur Küçük, Salyangoz Yayınları, İstanbul, 2006, s.14.

devrimi taşıyan iki yönlü bir dönüşümün genel anlamda bir “entelektüel devrim”in gerçekleştiği dönemdir.¹⁵

Modern bilimin başlangıcı olan dönemde akli referans alan ve yöntemi kullanan bilincin yunan felsefesi merkezli doğa algısını reddettiğini, yeni bir paradigma ortaya koyduğunu bunun sonucunda dönemin “yöntem çağı” veya “bilim çağı” olarak adlandırıldığını görmekteyiz. Burada dikkatimizi çeken en önemli nokta bilim ve yöntem kavramlarının birbirinden ayrılmaz olduğu inancının yerleşmiş olması ve bilimsel yöntem anlayışının iyice oturmaya başlamasıdır. Bu doğrultuda 17. yy. bilimsel yönteminin ayırt edici çizgisi bir kuramın açıklamak istediği gözlenmiş olgulara nasıl bağlanması gerektiğine ilişkin anlayışı, kuramlar oluşturmak ve onları deneysel sınamalara bağlı kılmak için kullandığı mantıksal adımlar dizisiydi. Deneysel yöntem adı altında oluşturulan bu tümevarımsal ve deneysel süreçlerin kullanılması ise 13 yy. filozoflarına kadar gitmektedir.¹⁶ Fakat buradan itibaren doğa bilimlerinin oluşumu sadece gözleme ve betimleme’ye indirgenemeyecek kadar çok yönlü bir gelişim aşamasından geçmiştir. Buradaki temel motivasyon olan metin üzerinden düşünme, anlama ve çıkarsama refleksiyonunun yerine doğrudan somut verilere bakılarak bilginin yeniden inşa edilme çabası doğa bilimlerinin gelişiminin önünü açmıştır.

17. yy. da artık özel ölçme aygıtları ve araçları çoğalmış, karmaşık olgulardaki temel etkenleri ayırabilmek için sınama yollarına başvurulmuş, sorunları matematiksel bir biçimde dile getirmek için dizgeli ölçme yöntemleri geliştirilmiş yani niteliksel yöntemlerden niceliksel yöntemlere geçilmiştir.¹⁷ Bu yöntem geçişi sonucunda ortaya çıkan paradigma sonraki yüzyıllarda da etkisini sürdürerek devam edecek ve yukarıda belirttiğimiz gibi felsefenin doğa bilimleri zemini ile benzer bir teorik zemin benimseme gayretinin artmasına ve pozitivist dünya görüşünün şekillenmesinin temel motivasyonu olmasına neden olacaktır.

Bundan dolayı denilebilir ki, tarihsel açıdan pek çok bilim devriminden söz edilebilir. Fakat modernitenin başlangıcı olan ve bilim devrimi olarak adlandırılan dönemin önemli bir özelliği elde edilen verilerin bilimsel çevreler tarafından tanınıp kabul edilmesi ve halka açık hale gelmesidir. Bu şekilde ortaya konulan teorik zemin bilimin her dalını

¹⁵ Stephen, Toulmin, *Kozmopolis*, çev. Hüsamettin Arslan, Paradigma Yayınları, İstanbul, 2002, s.70.

¹⁶ Alexandre, Koyre, *Yeniçağ Biliminin Doğuşu*, s.52.

¹⁷ Alexandre, Koyre, *a.g.e.*, s.55, 56

“Modern Epistemolojinin Temel Refleksiyonu Olarak
Yöntemsel Düşünmenin Zemini”
Yakup KAHRAMAN

etkilemekle kalmamış, bilimsel araştırma tekniklerini, bilim adamlarının belirlediği hedefleri, bilimin toplumda oynayabileceği rolü ve bizim açımızdan en önemlisi bilimin felsefedeki rolünü etkilemiştir.¹⁸

Felsefi çalışma yapan düşünürlerin bilimin toplum üzerindeki belirleyici rolünden oldukça önemli bir biçimde etkilendiğini ve bunun sonucunda somut bir bilgi türüne ait yöntemsel süreçlerin felsefi yapıların belirlenmesinde önemli etken olduğu görülmektedir. Doğa bilimlerindeki gelişmeler filozoflarda felsefeyi varlıkla ilişkili olarak yeni gerçeklikler bulmak için kullanma tutkusuna yol açmıştır. Ayrıca soyut, spekülative konuların, aşılmaz, ilerlemeye engel, zaman kaybettirmekten başka bir şey olmadığı düşüncesinin modern bilimle birlikte yerleşmesi felsefenin de bu konulara mesafeli yaklaşmasına neden olmuştur. Bunun sonucunda bilime benzer yaklaşımlar felsefede gelişmeye başlamıştır.

Bilimlerinin belirli bir sistematığe göre olgu ve olayları düzenlemeleri ve kurgulamaları yani yönteme göre şekil almaları modern dönemde üzerinde durulan en önemli özellik olarak karşımıza çıkmaktadır. Modern düşüncenin burada anlatılmaya çalışıldığı gibi kaosa sürüklenmeden olay ve olguları belirli bir düzen içerisinde anlama kaygısının sonucunda yöntem bilinciyle şekillenmiş bir anlama refleksiyonunun gelişmeye başladığını düşünmekteyiz. Kanaatimizce bu dönemde paradigma haline dönüşen yöntemli anlamının bizi mutlak gerçekliğe veya doğruya götüreceği inancı sonraki dönemlerdeki felsefi sistemleri derinden etkilemiş ve 20.yüzyıla kadar sorgulanmaksızın devam ede gelmiştir.

Bilim adamlarının evreni yeniden bilimsel olarak keşfettiklerine inanmaları ve bu amaçla kullanılan deney ve matematik yöntemler dönemin felsefesini de etkiler. Bu dönemde yaygın olan bilimsel yöntemde kullanılan deney ve tümevarım metodu, felsefeye de uygulanmıştır. Matematik, kurallarındaki kesinliğinden dolayı güvenilir bir araç olarak bilgiye ulaşmada vazgeçilmez bir yöntem olarak kabul görmüştür. Bu yeni felsefeye göre gerçek bilgiye ulaşmanın önemi kadar, bizi bilgiye ulaştıran araçların sağlamlığı da önemlidir; doğru bilgiye ulaşmanın kesin şartlarından biri doğru yöntemlerle ilerlemektir. Bu doğru yöntemi olgusallıkla ilişkilendirerek felsefi düşünüşün alan ve içeriğinin şekillenmesinde en önemli katkılardan biri şüphesiz Francis Bacon’a aittir.

T. Kuhn, Bacon’un önemine işaret ederek son yıllarda yeni deneysel bilimin doğuşu hakkındaki tarihsel kavrayışımızın dönüşmesine en fazla katkıda bulunmuş olan şeyin Bacon’un bir magus olan Paracelsus ile deneysel

¹⁸ A. Ronan, Colin, *Bilim Tarihi*, s. 373.

filozof Robert Boyle arasında bir geçiş figürü olduğunun farkına varmak olduğunu belirtir.¹⁹ Hangi yaklaşımları T. Kuhn’un Bacon’ı geçiş figürü olarak nitelemesine sebep olmuştur? Bu figürün bilimsel düşüncede temel tavrı ne olmuştur? Bacon bilimsel düşünce için nasıl bir kuramsal zemin önermiştir? Bacon’ın önerdiği teorik zeminin modern epistemolojinin oluşumunda nasıl bir etkisi olmuştur?

Deneysel bilimi öne çıkararak bu bilimin doğa ile ilgili sağlam öndeyişlerde bulunma gücü olduğunu düşünen ve deneyimi bütün bilimlerin temeli olarak kabul eden Roger Bacon ve tümevarım’ı en doğru yöntem olarak kabul eden Ockhamlı William gibi Ortaçağ filozoflarından etkilenmiştir.²⁰ Francis Bacon bu felsefi zeminin de katkısıyla doğanın kendine ait yasalarının ve yapısının olduğunu, gerçek doğanın ve bütün nesnelerin öz yapısının keşfedilebileceğini varsayıyordu. O, meşhur eseri Yeni Atlantis’te insanın bu keşfi nasıl yaptığını-yapabileceğini göstermeye çalışmaktadır. Bunun yanı sıra Bacon, Yeni Atlantis ütopyasında kurguladığı bilim adamı ve bilimsel araştırma merkezinde insan hâkimiyetinin sınırlarını keşfetmenin yollarını ortaya koymaya çalışır. Bacon’ a göre bu yapıda tanrının sanatçılığı büyük övgülerle yüceltilecek öte yandan insanların da bu yaratılanlardan en iyi şekilde yararlanmaları sağlanacaktır.²¹ Bu ifade Bacon döneminde artık bilimin elitist bir çizgi üzerinden sadece okullarda tartışılan bir disiplin olmanın ötesinde yaşam alanına çekildiğinin bir göstergesidir.

Kuramsal zeminin pratik yaşama hizmet etmesi gerektiği düşüncesinden hareket eden Bacon’ın buradaki temel amacının bilgiye ulaşmaktan ziyade doğaya egemen olma olduğunu görmekteyiz. Onun açısından bilginin araçsal bir işlevi vardır. Şöyle ki, önce doğanın yasaları öğrenilmeli bu yasalar öğrenildikten sonra ise doğa insana hizmet edecek yönde dönüştürülmeli ve insan doğanın efendisi haline gelmelidir. Ona göre yapılması gereken şey doğadaki varlıkların nedenleri, gizli devinimleri ve derin anlamları hakkında bilgi sahibi olmak, böylece insan hâkimiyetinin sınırlarını genişleterek mümkün olan her şeyin sırrına erişmektir.²²

Bütün bu sırrı ortaya koyacak olan salomon evi olarak adlandırdığı araştırma merkezini yaşamın her boyutu ile ilişkilendiren Bacon’ın idealinde

¹⁹ Thomas, Kuhn, *Bilimlerin Gelişmesinde Matematiksel ve Deneysel Gelenekler*, çev. İskender Savaşır Defter, 1990, s.41- 52.

²⁰ Bu konu hakkında bakınız; E. Brehier, *History of Philosophy, The Middle Ages And The Renaissance*, trans. by W. Baskin, Chicago, 1965

²¹ Francis, Bacon, *Yeni Atlantis*, çev. Çiğdem Dürüşken, Kabalcı Yayınları, İstanbul, 2007, s. 81.

²² Francis, Bacon, *a.g.e.*, s.111.

“Modern Epistemolojinin Temel Refleksiyonu Olarak
Yöntemsel Düşünmenin Zemini”
Yakup KAHRAMAN

somut verilerle şekillenmiş bakış açısının ve yaşam tarzının olduğunu görebiliriz. Hatta o, bu tip çalışmaları yapan ve bu ideali yakalayan kişilerin kesin ve güvenilir kaynaktan beslendiği için saygıya daha fazla layık olduğunu düşünür.²³ Bacon, burada deyim yerindeyse metafizik konulardan uzak saf fenomenler dünyası üzerinde yoğunlaşılması, konuların bu alanla sınırlandırılması gerektiğine inanmaktadır. Onu bu sınırlandırmaya yönelten temel kaygı nedir?

Kanaatimizce o, insanın doğa üzerinde egemenliğini kaybettiğini bu egemenliği tekrar geri kazanmak için ise yöntem ile donatılmış yeni doğa felsefesini araç olarak kullanmak gerektiğini düşünmektedir. Burada Bacon’ın temel kaygısının ontolojik gerçeklik üzerinde tüm belirlenimi insan egemenliğinin elinde toplama olduğu görülmektedir. Bu yaklaşımı eleştiren Fritjof Capra, Bacon’ın yeni deneysel yöntemini savunurken kullandığı terimlerin tutkudan öte düpedüz şiddet koktuğunu belirtir.²⁴

Max Horkheimer, Bacon’da güçlü bir teoriye dönüşen deney yönteminin felsefe ile özdeşleştiğini belirtir. Horkheimer, Bacon’ın doğadaki bilgiyi elde etmek hatta sömürmek için deneysel yöntemin vazgeçilmezliği üzerindeki ısrarını bir insan hakkındaki güvenilir bilginin ancak polislin elindeki bir sanığa uygulanan sınanmış ve etkili sorgu yöntemleriyle elde edebileceğine inanan bir kriminoloğun görüşünü andırdığını, bu yaklaşımı Bacon’ın gençliğe özgü bir açık sözlülük ile betimlediğini belirtir. Buna göre Bacon, bir insan mizacının ancak öfkelendiği zaman tam olarak belli olması ya da proteus’un ancak eli kolu sıkıca bağlandığında biçim değiştirmesi gibi doğanın dönüşüm ve değişimleri de ancak sanatın denemelerinde ve bıktırıcı çabalarında gerçekleştirebildiğini savunur.²⁵ Bacon’ın bu yaklaşımıyla şekillenen modern doğa algısında artık doğa ile uyumlu olmak gerekmediği, doğayı insanın kendi ihtiyaçları doğrultusunda sınırsızca kullanabileceği algısı şekillenmeye başlamıştır.

Görüldüğü üzere Bacon için önemli olan doğayı anlamak değil ondan egemenlik sağlamak için bilgi elde edebilmektir. Bu yaklaşım kendine kadar gelen doğaya yönelim tavrının kökten değiştiği anlamına gelmektedir. Aristoteles, doğayı anlamak için bir felsefi sistem kurmuş ve bunun yolunun onu doğrudan ve dışarıdan herhangi bir müdahalede bulunmadan kendi doğal seyrinde gözlemek olduğunu belirtmiştir. Bacon ise doğaya ilişkin bilgi

²³ Francis, Bacon, *a.g.e.*, s.139.

²⁴ Fritjof, Capra, *Batı Düşüncesinde Dönüm Noktası*, çev. Mustafa Armağan, İnsan Yayınları, İstanbul, 2009, s.64.

²⁵ Max, Horkheimer, *Akıl Tutulması*, çev. Orhan Koçak, Metis Yayınları, İstanbul, 1994, s.87-88.

elde etmenin yolu olarak doğrudan müdahaleyi gerekli görmüştür.²⁶ Artık doğayı anlamak, canlı bir varlık görmek yerine onu mekanik bir sisteme indirgeyen, manipüle eden, faydalanan modern yaklaşımın sistematik hale geldiği söylenebilir. Peki, bu manipülasyon, egemenlik sağlama nasıl yapılacaktır?

Anlaşıyor ki Bacon doğaya doğrudan müdahale edebileceği bir etkinlik olarak deney'e başvurmaktadır ve bu bakımdan bir tür olgu kaydı tutmanın önemini vurgulamaktadır. Bu şekilde deneyim artık somut veriler ışığında şekillenecek, doğada bulunan her şey katalog ve düzende toplanabilecektir. Aslında bu tutum Aristoteles'in meydana getirdiği ve yüzyıllarca referans alınarak yorumlanan ve metin merkezli deneyim algısını somutlaştırma girişimidir. Bacon, teorik bilginin doğaya ilişkin yasa ve prensipleri barındırmasından dolayı doğayı çalışırken yakalayıp yönetebileceğine inanır. Ona göre bunu sağlayacak olan mekanik doğanın çalışma prensipleri üzerine kurulu bilimdir.²⁷

Kanaatimizce Aristoteles dışarıdan herhangi bir müdahalenin doğaya ait varlıkların ve aralarındaki ilişkilerin kendi özgü yapıları ortadan kaldıracabileceğini düşünmekteydi. Bununla birlikte Aristoteles geleneğine bağlı varlık çalışmaları gerçekliği tahakküm altına almak gibi bir amaç edinmemişlerdir. Robert Hollinger'e göre Bacon için ise bilgi kontrol ve öndeyiye eşdeğerdir, dolayısıyla bilgi, ancak insanlığın doğa üzerindeki gücü arttığı ölçüde artabilir. Bacon'ın, bilginin insanın durumunun iyileşmesini temin etmek için var olduğu düşüncesi, teknokrasi, bilimsel ütopyacılık ve toplum mühendisliği, pratik ve moral olanın teknik olana indirgenmesi doğrultusunda ilk adım ve böylelikle de, modern araçsal ya da teknolojik rasyonalitenin başlangıcıdır.²⁸

Bacon'ın varlığa ait bütün yapısal etkinlikleri mekanik bir düzen şeklinde tasarlaması, insanın bütün özelliklerini de teknik kapsamı içerisinde değerlendirmesine neden olmuştur. Bu değerlendirmenin en önemli gerekçesi doğayı anladığımız yöntemsel yapı ile insanı da anlayabileceğimiz varsayımdır. Yani Bacon için her iki varlık biri diğerine indirgenebilecek doğru bir yöntemle incelenebilecektir. Böylelikle insan ve varlık hakkında

²⁶ Perez, Ramos, *Francis Bacon's Idea of Science and the Maker's Knowledge Tradition*, Oxford: Clarendon Press, 1988, s. 50-55.

²⁷ Francis, Bacon, *Great Instauration, Preface*, USA: Kessinger Publishing, 1996, s.2.

²⁸ Robert, Hollinger, *Postmodernizm ve Sosyal Bilimler*, çev. Ahmet Cevizci, İstanbul, Paradigma, 2005, s.38.

“Modern Epistemolojinin Temel Refleksiyonu Olarak
Yöntemsel Düşünmenin Zemini”
Yakup KAHRAMAN

yapılacak olan her türlü felsefi tartışma olgusalılık üzerinden ve genel-geçer bir yöntem tercih edilerek yapılacaktır.

Pratik yaşam ve bu yaşama ait olan somut verilerin kurgusal, spekülâtif felsefeye tercih edilmesi gerektiğini düşünen Bacon, geçmişte olduğu gibi bilimin teori düzeyinde belirli bir sınıfın elinde kalmasını da istememektedir. O, teori ile pratiğin kaynaştırılmasını ister. Bunun sonucunda ortaya çıkan durum, insanı mahrumiyetlerinden arındırarak evrendeki ortak nesnelere bilgisini verecektir. Bacon, bu bilgi elde edilince bütün doğanın kontrolünün de insanın eline geçeceğine inanır. Ona göre bu insani bir saadettir. Ortaçağın ve antik çağın insanı, doğaya ve varlığa doğru yönelmiş bir saf düşünme tutumunu amaçlarken, Bacon’ın çizdiği rotayı takip edecek olan modern insan egemenlik ve efendilik istemektedir. Teorik bilgelikten kopuşu gösteren bu yönelim, bilginin, insanlığın sorunlarını çözmesi bakımından, pratik işlevselliğinin öne çıkması anlamına gelir ki, artık bilimden beklenen bu türden bir görevdir. Başka bir deyişle bilgi, insanın doğa karşısındaki sorunlarını çözüp, insanı doğa karşısında güçlü, egemen kılıyorsa bilgi ve bilim olmayı hak edendir.²⁹ Bu güçlü olma ve egemenlik hali nasıl sağlanacaktır?

234

Modern düşüncenin temel karakteristiği olarak belirginleşecek olan insan’ın kendi dışındaki varlığı yöntemsel perspektifi kullanarak kendine göre anlamlandırma, yönlendirme ve kullanım alanına sokma teşebbüsü Bacon ile birlikte teorik bir temel kazanmış ve “doğayı hüküm altına alma” ifadesiyle ortaya çıkmıştır. Bacon, “doğaya boyun eğdirme onu hüküm altına alma” teşebbüsünü yapabilmek için deneyciliği kullanmakta ve şeyleri oldukları gibi bilmenin bir yolu değil, onları insanın yararına uyacak yönde değiştirmek için önermektedir. Francis Bacon’a göre doğa insanın eziyeti altında iken sınırlarını, kendi başına bırakıldığındakinden daha fazla dışarı vurmaktadır.³⁰ Görülmektedir ki Francis Bacon insanı tabiatın hâkimi ve yorumlayıcısı olarak varsaymakta, tahakkümü altına alması gerektiği bu varlığa bir araç ile yaklaşılmasının zaruretine değinmektedir. Bacon’ın araç olarak nitelediği doğayı yönlendirecek, baskı altına alacak ve onun sınırlarını ifşa edecek olan “araç”ın özellikleri nelerdir? Bacon’ın araç olarak nitelendirdiği şey nedir?

Gerçeği araştırmak ve bulmak için iki yol olduğunu düşünen Bacon’a göre “Birincisi, en genel önermelere ulaşmak için duyulardan ve özel olaylardan yola çıkar ve bu ilkelere ve değişmez olduğu var sayılan gerçeklere

²⁹ Antony, Quinon, *Bacon*, London: Oxford University Press, 1989, s.58.

³⁰ Francis, Bacon, *The New Organon, Book I*, ed. Lisa Jardine, Michael Silwerthorne, Cambridge University Press, Cambridge, 2000, s.81.

dayanarak ara önermeleri bulur ve değerlendirir, genelde izlenen bu yoldur. Aynı şekilde duyulardan ve özel olaylardan çıkan diğeri, sonunda en genellerine ulaşmak için sürekli ve artan bir biçimde ilerleyerek buradan önermeleri çıkarır. Ona göre bu gerçek yoldur ama bunu kimse hâlâ denememiştir.³¹

Bacon’ın gerçek yol olarak değerlendirdiği “varlığa boyun eğdirme”nin kuramsal zeminini oluşturan bu yöntemsel yapı yine belirli akıl yürütmelere kendisini dayandırmaktadır. Bacon, zihne uygulanacak araçlar yoluyla anlamann hareketle geçeceğine ve korunacağına inanır. Şüphesiz Bacon’ın bu araçtan kastettiği şey yöntemdir. Bu yöntemi ise o, tümevarım olarak görmektedir.³² Bacon’a göre insanları tikellere ve tikellerin düzenli serilerine ve sıralarına yöneltmeliyiz ve insanlar sahip oldukları kavramları bırakıp şeyleri tanımaya başlamalıdır. Buna göre biz öncelikle olanaklı olduğu ölçüde tek tek şeylerle tanışacağız, bundan sonra da genel olarak “şey” in ne olduğunu bileceğiz.³³

Bacon kitabına *Novum Organon* ismini koyarak kendine ait yöntemin Aristoteles’e ait yazıları derleyen bir ortaçağ çalışması olan *Organon*’da tartışılan yöntemin yerine geçeceğini düşünmüştür. Böylece yeni bir yaklaşım onun tabiriyle “modern” ortaya çıkacaktır. Bacon, modern olan’ın yeni bir şey olduğunu ve geçmişte hiç denenmediğini belirtir. Modernliğin belirtisi onun açısında farklı yöntemlerin uygulanmasıydı. Bacon’a göre yeni bilgi ve yöntem, antiklerin yargılarından değil, tamamen keşiflerin sonuçlarından oluşmaktadır. Ona göre geçmişte safsata, ümitsizlik gibi birçok şey bu tür bilginin ortaya çıkmasını engellediği için yeni bilime giden yolda en önemli eksik doğru deney yöntemi, düzenli olarak yapılan deney sonucu belirli aksiyomlar oluşturulması, sonra da bu aksiyomlara göre tekrar deney yapılmasıdır.³⁴ Ele aldığımız konu açısından Bacon’ın buradaki yorumunun önemi yöntemli düşünmenin kaotik bir kurgulamanın önüne geçebilecek imkânı verdiği inancının yerleşik hale gelmeye başlamasıdır. Bununla birlikte deneye uygulanan yöntemin aynı şekilde aklın işleyiş kurallarına da uygulanması gerektiği fikrinin kökenlerine burada da rastlamaktayız.

³¹ Francis, Bacon, “Doğayı Gözlemlemenin Gerekliliği”, *Felsefe Yazarlarından Seçilmiş Metinler*, ed. Armand Cuvillier, çev. Mehmet Mukadder Yakupoğlu, Doruk Yayımcılık, Ankara, 2003, s. 514-515.

³² Francis, Bacon, *Novum Organum*, çev. Sema Önal, Say Yayınları, İstanbul, 2012, s.122.

³³ Francis, Bacon, *Novum Organum*, s.126-132

³⁴ Francis, Bacon, *The New Organon*, 51-64.

“Modern Epistemolojinin Temel Refleksiyonu Olarak
Yöntemsel Düşünmenin Zemini”
Yakup KAHRAMAN

Bacon, tecrübe sonrasında ortaya çıkan tikellerin tek tek zihinde sorun meydana getirebileceğini belirterek bunların bir sıraya, düzene konulması gerektiğini söylemekte dolayısıyla yöntemin etkili anlamının temel şartı olduğuna inanmaktadır. Onun için bu yöntemin adı tümevarımdır. Bacon doğru bir tümevarım yöntemi ile hakikatin ortaya konulabileceğini, onun tabiriyle “bir ümidin haklı olarak bize gülümsediği” ni belirtmektedir. Hatta o, bir adım öteye giderek bu yöntemin bilimlerin bölünmesini engelleyecek yapısı olduğunu ve bilimlere ilerletebileceğini iddia etmektedir.³⁵ Bilim ve düşünce alanında yöntem birliğinin yakalanması ve tek sistematik ile anlama girişimi Bacon felsefesinin en önemli yönü olarak karşımıza çıkmaktadır. Bacon’ın yaşadığı dönemdeki bilimsel ve toplumsal yapının kaotik süreçten geçmesi onu birlik görüntüsü veren bir kurama zorlamıştır.

Tümevarım yönteminin bütün bilimlere uygulanmasını gerekli gören Bacon, yaşamın her alanına ait anlama deneyimlerinin bir tablo şekline getirilmesini, fakat yorum yönteminin zihnin işlevleri ve araştırmalarını incelemekle yetinmeyip “şey” lerin doğasını da inceleyeceğini belirtir. Bacon bu şekilde zihni de düzenleme iddiasında bulunmaktadır. Bacon yöntemli düşünmenin zihnin doğal bir tavrı olduğuna inanmakta, kabul edilmiş düşünce ve kavramlardan vazgeçerek ve zamanı gelene kadar genelleme yapmaktan kaçınarak bu doğal faaliyetin ortaya çıkacağını düşünmektedir. Bacon, doğayı anlama ve yorumlamayı etkili bir yöntemle indirgeyerek doğanın yönetilebilmesini ve değiştirilebilmesini sağlayacağını varsayar.³⁶

Bacon’ın yöntem bilincini sahiplenmesindeki en önemli etken sonuca kestirmeden ulaşabilmektir. Anlamayı yöntem ile birleştirerek çok rahat sonuç alınabileceğini düşünen Bacon’ın bir çizgi veya daire çizerken iyi olabilmemesinin çok fazla tecrübeye ihtiyaç duyduğu halde cetvel veya pergel ile daha rahat çizilebileceğini ifade etmesi³⁷ yöntem bilincinin temel nedenini ortaya koymak için yeterlidir.

Spekülatif, kurgusal anlamlandırmaları eleştirmesi Bacon’ın doğru bir yol üzerinden gittiği izlenimi verse de, nesnel bir anlama zemini olarak deney sonuçlarına tam bir güven duyması onda yöntem bilincinin en önemli yapısal özelliklerinden olan olgusalılık, objektiflik ve genel-geçerlilik kaygısının meydana getirmeye çalıştığı yapıdaki baskın kaygı olduğunu göstermektedir. Bacon, sürekli olarak anlama, bilme ve yönetme ile uygun bir yöntemin bulunması arasında ilişki olduğunu varsayarak felsefi bir

³⁵ Francis, Bacon, *Novum Organum*, s.179.

³⁶ Francis, Bacon, *a.g.e.*, s.195-209.

³⁷ Francis Bacon, *a.g.e.*, s.137.

temellendirmeye gitmiştir. O, kendisine kadar gelen düşünce tarihinde bilinen yöntemlerle tabiatın ancak küçük bir bölümünün anlaşılabilirliğini söyler. Onun buradaki yaklaşımında dikkat çekici olan şey kurguya, metafiziğe dayalı anlamaların artık bırakılması gerektiğine vurgu yaparak "şey" lerin kendisine dönülmesini tavsiye etmesidir. Peki, "şey" lerin özüne dönülmesi için nasıl bir yol takip edilecektir?

Eski yunan metinlerine dayalı varlık açıklamalarının 17. Yüzyıldaki bilimsel gelişme ve genişleme ile ikna ediciliğinin ortadan kalkması sonucunda geçmişten getirilen birikimin bir şekilde ortadan kaldırılmasının ve hakikati keşfedebilecek yeterliliğin var olduğu inancının dönemin diğer pek çok düşünüründe olduğu gibi Bacon'da da olduğunu görmekteyiz. O, böyle bir gelenek yükünden kurtulmanın ve hakikati keşfetmenin yolunu idoller kuramında ortaya koymaktadır.³⁸ Bacon, idoller betimlemesinde insan zihninin kurguların esiri olmaktan kurtulabileceğine ve objektif bir anlama formunu yakalayabileceğine inanmaktadır. Bu inancın sonucunda kendisi de farkında olmadan yöntemli düşünme endişesinin doğal bir sonucu olarak kurguya dayalı bir sistem ortaya koymuştur.

Bacon'ın 4'e ayırdığı zihindeki idolleri incelediğimizde onun metafizik düşünmenin temelinin, yani spekülatif, sübjektif yapılanmayı ortadan kaldırmak istediğini, fakat kendisinin de kurgusal bir yapılanmanın içerisinde kaldığını görmekteyiz. O, soy idollerini betimlerken özne-nesne ontolojisinde öznenin yola çıkan tavrı eleştirmekte ve öznenin burada kendi özelliklerini dış dünyaya dayattığını belirtmektedir. Ayrıca tiyatro idollerini tanımlarken bazı felsefi sistemlerin kurgusal ve tiyatroya bir dünya yaratmasını da eleştirmektedir. Fakat Bacon'ın tüm bu eleştirilerini teori-pratik denklemini bozan yapıları ortadan kaldırmaya yönelik değil, tümdengelim yerine tümevarım yöntemini temellendirmek için yaptığını görmekteyiz. Onun tabiatdaki nesnelere kendine özgü yapılarının var olduğunu ve bir çeşit tümdengelimle bu özgünlüklerinin kaybolduğu yorumu yerinde bir eleştiridir.³⁹ Fakat bu eleştiriyi yaptıktan sonra onun tümevarımla bu özgünlüğü yakalayabileceği düşüncesi de aynı oranda yanlış bir yaklaşımdır. Çünkü Bacon burada yöntem bilincini aşamamıştır. O, sadece farklı bir yöntemsel perspektifle doğruya ulaşılabilirliğini savunmuştur.

³⁸ Francis Bacon Soy, Mağara, Çarşı-Pazar ve Tiyatro idolleri olarak zihnimizin doğru düşünmesini engelleyen 4 idolden bahsetmektedir. Soy idolu, insanın ırkı ile ilgili, Mağara idolu, bireysel tecrübesinden kaynaklı, Çarşı-Pazar idolu, sosyolojik-kültürel etkiler ve Tiyatro idolu ise metafizik nitelikli felsefi yapılarıdır. Bu konu hakkında bakınız: Francis, Bacon, *Novum Organum*, s.127-128

³⁹ Francis Bacon, *a.g.e.*, s.126- 129.

“Modern Epistemolojinin Temel Refleksiyonu Olarak
Yöntemsel Düşünmenin Zemini”
Yakup KAHRAMAN

Fakat onun gözden kaçırdığı en önemli şey kendi kurguladığı yöntemsel yapıda da tüm fenomenlerin özgün yapılarını asla tam olarak kavrayamadan bu fenomenler hakkında hüküm verilmesidir. Belirli bir örneklem grubuna ait oldukça sağlam veriler elde edilse bile bu verileri hiç karşılaşılamayan ama aynı olduğu düşünülen diğer fenomenler hakkında aynı hükümleri verebilmemiz için bize yeterli bilgiyi tümevarım yöntemi sağlayabilir mi?

Bacon, anlamak için soyutlama yapmak yerine herhangi bir nesne ile pratik ilişki kurulmasını tavsiye etmektedir.⁴⁰ Bu tavsiyesinin temel sebebi ise şüphesiz tümevarım yöntemini haklı kılmaktır. Yani zihin kurguları ve ontolojik gerçeklik arasındaki bağıntıyı doğru bir temelde inşa etmenin yolunu yöntemli bir anlama refleksiyonunda bulmaktadır. O, ortaya koyduğu bu dört idol’ün insan zihninin doğayı incelemesini gölgelediğini düşünmektedir. O halde bilimsel yöntemin ilk yapacağı şey ne olmalıdır? Kanaatimizce Bacon’ın burada ima ettiği şey doğayı sağlıklı bir şekilde inceleyebilmemiz için doğa karşısında araştırmacının kendi önyargı ve eğilimlerinden arınması gerektiğidir. Diyebiliriz ki onun bu çabası objektif anlamının mümkün olduğu inancının modern felsefenin kökenine yerleşmesinde önemli bir etki meydana getirmiştir. Bunun yanı sıra tiyatro idolleri eleştirisi ile felsefi yapılanmanın içeriğinin olgusallıkla sınırlandırılması gerektiği fikrinin önünü açtığını rahatlıkla söyleyebiliriz.

Tiyatro idolleri görünür biçimde, ağır ağır işlenirler; “teorilerin” kurgulamalarınca “aziz” tutulurlar; kanıtlamanın kuralını çarpıtırlar. Bu önyargıların özelliği toplumun sahip olduğu usta işi sözsel inşalar olmalarıdır. Oysa Bacon için, doğru bilgiyi edinme süreci sözcükleri ustalıklı kullanmaya değil, doğa yasalarının keşfine dayanır. Bundan dolayı zihin doğaya ilişkin olguları dile getiren bir bilgi ortaya koyarken, bu türden önyargılara neden olan akıl yürütme biçimini terk etmesi gerekir.⁴¹

İdoller bağlamında zihindeki birtakım kalıpların varlığını dile getiren buradaki eleştiriler, zihnin tüm önyargılarının deneye dayanmayan düşüncelerden kaynaklandığını belirtmektedir. Bu yaklaşıma göre zihin ancak derinlerine işleyen kendi yarattığı idollerden kurtulduğunda, doğa yasalarının deneye dayanan bilgisini araştırmak için kendisini özgür kılabilir. Öte taraftan böylesi bir eleştiri, insan aklında bulunan aksaklıkların da ortaya konulabileceğini, bunların çözümlenebilecek sorunlar olduğu inancını beraberinde getirmektedir. Burada ortaya konulan çözümler, bir bakıma

⁴⁰ Francis Bacon, *a.g.e.*, s.132.

⁴¹ Marcu, Peltonen, *The Cambridge Companion to Bacon*, Cambridge; New York: 1996, s.58.

aklın doğru bilgiye ulaşabileceğine ve izleyeceği hakiki bir yolun var olduğunun göstergesidir.

Bacon’ın kurguladığı felsefi düşüncenin temel motivasyonunun doğru bir yöntem ile ve olgusalıktan herhangi bir kopma olmadan ortaya konulabilecek bilgileri bulabilme çabası olduğu söylenebilir. Böylece o, kendi döneminde düşünsel ve toplumsal açıdan kaotik bir görünüme sebep olduğuna inanılan spekülative düşünceler yerine evrensel, genel-geçer ve hakiki bilgiyi ortaya koyabilecektir. Onun bu felsefi zemini bize artık bu dönem ile birlikte Aristotelesçi metafizik geleneğinden radikal bir kopuşun gerçekleştiğini göstermektedir. Bu dönemdeki çoğu düşünür, Bacon’ın katkısıyla birlikte insanların tanıklığına değil, doğanın tanıklığına güvenmeyi, bilgi kaynağı olarak nesnelere öncelik vermeyi ve kişinin kendi gözü ve aklını başkalarının söylediklerine değişmemesi gerektiğini tavsiye ediyordu.⁴² Modern epistemoloji için buradan itibaren metafizik bilgi, ilgi alanının dışına çıkarılmaya başlanacak ve 19. Yüzyıldaki pozitivist kuramların temeli atılmış olacaktır. Artık hiçbir aşkın hakikat yoktur. Bunun yerine yöntem ile şekillenmiş olan ve modern özne tarafından belirlenen bir gerçeklik alanı bulunmaktadır.

Francis Bacon ile birlikte “modern düşünce” kavramının içeriği şekillenmeye başlamıştır. Modern refleksiyon yeri geldiğinde kendisini tarihsel toplumsal şartlardan uzaklaştırabilen, deyim yerindeyse sıfır noktası belirleyerek bütün hakikati doğru biçimde keşfedebilen bir düşünüş tarzıdır. Bu düşünüş tarzının en önemli ögesi ise şüphesiz yöntemdir. Yöntem kavramına en az Descartes kadar önem veren ve bu sayede hakikati ortaya çıkarabileceğimizi söyleyen Bacon’ın bu inancı modern felsefenin temeli olmuştur. Aynı şekilde olgusalılık düşüncesi Bacon ile birlikte sistematik bir hale gelmiş ve kendisinden sonraki pek çok düşünürü etkisi altına almıştır. Örneğin; olguların dikkatle gözlenmesi, onlara gerekli sadakatin gösterilmesi, olguların tevazu ile kabulü, olgularla desteklenmeyen teorilerin reddi Newton’un en belirgin yaklaşımı olmuştur.⁴³

⁴² Steven Shapin, *Bilimsel Devrim*, çev. Ayşegül Yurdaçalı, İzdüşüm Yayınları, İstanbul, 2000, s.88.

⁴³ Paul, Hazard, *Batı Düşüncesindeki Büyük Değişme*, çev. Erol Güngör, Ötügen Yayınları, İstanbul, 1999, s.333.

“Modern Epistemolojinin Temel Refleksiyonu Olarak
Yöntemsel Düşünmenin Zemini”
Yakup KAHRAMAN

KAYNAKÇA

- Bacon, Francis, *Great Instauration, Preface*, USA: Kessinger Publishing, 1996.
- Bacon, Francis, *The New Organon, Book I*, ed. Lisa Jardine, Michael Silwerthorne, Cambridge University Press, Cambridge, 2000.
- Bacon, Francis, “Doğayı Gözlemlemenin Gerekliliği”, *Felsefe Yazarlarından Seçilmiş Metinler*, Editör: Armand Cuvillier, çev. Mehmet Mukadder Yakupoğlu, Doruk Yayımcılık, Ankara, 2003.
- Bacon, Francis, *Yeni Atlantis*, çev. Çiğdem Dürüşken, Kabalcı Yayınları, İstanbul, 2007.
- Bacon, Francis, *Novum Organum*, çev. Sema Önal, Say Yayınları, İstanbul, 2012.
- Bernal, D., *Tarihte Bilim*, çev. Tonguç Ok, Evrensel Basım Yayın, İstanbul, 2009.
- Bumin, Tülin, *Tartışılan Modernlik: Descartes ve Spinoza*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2012.
- Capra, Fritjof, *Batı Düşüncesinde Dönüm Noktası*, çev. Mustafa Armağan, İnsan Yayınları, İstanbul, 2009.
- Cassirer, Ernst, *Aydınlanma Çağının Düşünme Biçimi*, ed. Doğan Özlem, Bilim, Tarih ve Yorum, İnkılap Yayınevi, İstanbul, 1998.
- Colin, A. Ronan, *Bilim Tarihi*, çev. Ekmeleddin İhsanoğlu- Feza Günergun, Tübitak Yayınları, Ankara, 2005.
- Crombie, A.C., *Science Art and Nature in Medieval and Modern Thought*, Hambledon Press, London, 1996.
- Gasset, Jose Ortega Y, *Sistem Olarak Tarih*, çev. Neyire Gül Işık, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2011.
- Hazard, Paul, *Batı Düşüncesindeki Büyük Değişme*, çev. Erol Güngör, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1999
- Henry, John, *Bilim Devrimi ve Modern Bilimin Kökenleri*, çev. Selim Değirmenci, Küre Yayınları, İstanbul, 2008.
- Hollinger, Robert, *Postmodernizm ve Sosyal Bilimler*, çev. Ahmet Cevizci, İstanbul, Paradigma, 2005.
- Horkheimer, Max, *Akıl Tutulması*, çev. Orhan Koçak, Metis Yayınları, İstanbul, 1994.

"Modern Epistemolojinin Temel Refleksiyonu Olarak
Yöntemsel Düşünmenin Zemini"
Yakup KAHRAMAN

- Koyre, Alexandre, *Yeniçağ Biliminin Doğuşu*, çev. Kurtuluş Dinçer, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1994.
- Koyre, Alexandre, *Bilim ve Devrim Newton*, çev. Nur Küçük, Salyangoz Yayınları, İstanbul, 2006.
- Kuhn, Thomas, *Bilimlerin Gelişmesinde Matematiksel ve Deneysel Gelenekler*, çev. İskender Savaşır Defter, 1990.
- Peltonen, Marcu, *The Cambridge Companion to Bacon*, Cambridge; New York, 1996.
- Ramos, Perez, *Francis Bacon's Idea of Science and the Maker's Knowledge Tradition*, Clarendon Press, Oxford 1988.
- Roberts, J. M., *Avrupa Tarihi*, çev. Fethi Aytuna, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 2010.
- Scott, Gordon, *The History and Philosophy of Social Science*, London, Routledge, 1991.
- Shapin, Steven, *Bilimsel Devrim*, çev. Ayşegül Yurdaçalı, İzdüşüm Yayınları, İstanbul, 2000.
- Tarnas, Richard, *Batı Düşüncesi Tarihi: Moderniteden Günümüze Kadar*, çev. Yusuf Kaplan, Külliyyat Yayınları, İstanbul, 2012.
- Toulmin, Stephen, *Kozmopolis*, çev. Hüsamettin Arslan, Paradigma Yayınları, İstanbul, 2002.
- Quinton, Antony, *Bacon*, Oxford University Press, London 1989.

“Modern Epistemolojinin Temel Refleksiyonu Olarak
Yöntemsel Düşünmenin Zemini”
Yakup KAHRAMAN

242
